

УДК 338.24/43:330.322-044.372

Однорог М.А.

кандидат економічних наук,
Технологіко-економічний коледж

Білоцерківського національного аграрного університету

ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА В ПОДОЛАННІ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ КРИЗИ

У статті розглянуто завдання та основні напрями подолання інвестиційної кризи, проаналізовано зміст державного регулювання сільськогосподарського виробництва у сільськогосподарських підприємствах агропромислового комплексу. Сформульовано пріоритетні підходи до оцінки ефективності державного регулювання.

Ключові слова: оцінка, державне регулювання, сільськогосподарське виробництво, інвестиційна криза, ефективність.

Однорог М.А. ПОДХОДЫ К ОЦЕНКЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА В ПРЕОДОЛЕНИИ ИНВЕСТИЦИОННОГО КРИЗИСА

В статье рассмотрены задачи и основные направления преодоления инвестиционного кризиса, проанализировано содержание государственного регулирования сельскохозяйственного производства в сельскохозяйственных предприятиях агропромышленного комплекса. Сформулированы приоритетные подходы к оценке эффективности государственного регулирования.

Ключевые слова: оценка, государственное регулирование, сельскохозяйственное производство, инвестиционный кризис, эффективность.

Odnorog M.A. APPROACHES TO EVALUATING THE EFFECTIVENESS REGULATION OF AGRICULTURAL PRODUCTION OVERCOME THE INVESTMENT CRISIS

In the paper the problem and the main directions of overcoming the investment crisis, analyzes the content of state regulation of agricultural production in farms agriculture. Formulated priority approaches to evaluating the effectiveness of state regulation.

Keywords: assessment, regulation, agricultural production, investment crisis, efficiency

Постановка проблеми. Створення умов для залучення стратегічних інвесторів у реальний сектор економіки пов'язано зі значним зниженням прибутковості короткострокових фінансових операцій, розвитком регіонального інвестиційного законодавства з метою суттєвого зниження інвестиційних ризиків, поживлення ринку корпоративних цінних паперів та стимулювання інтеграції промислового, банківського і торгового капіталу. Крім наведених вище заходів щодо державного регулювання, підвищення інвестиційної привабливості підприємств – потенційних емітентів корпоративних акцій і облігацій, для розвитку даного сегменту сільськогосподарського ринку необхідно забезпечити:

– формування єдиного майнового комплексу підприємств на основі вдосконалення умов викупу земельних ділянок;

– поетапний перехід від переважно фіскальних до інвестиційних цілей приватизації;

– реалізацію системи заходів, спрямованих на захист інтересів сільськогосподарського підприємства, дрібних акціонерів;

– розвиток інфраструктури фондового ринку [3, с. 126–130].

Підвищенню капіталізації українського продовольства сприятиме й вихід найбільших емітентів на світові фінансові ринки шляхом залучення більш широкого кола інвесторів. Перспективи майбутнього економічного підйому нерозривно пов'язані з інтеграцією банківського, промислового і торгового капіталу. Відзначимо, що процес такої інтеграції зумовлений об'єктивними потребами створення замкнутих диверсифікованих циклів, що включають усі основні стадії виробництва, користується платоспроможним попитом продукції сільськогосподарства та її доведення до споживача. Саме формування таких циклів лежить в основі даного процесу. В умовах незадовільного фінансового стану підприємств, що працюють у сфері матеріального

виробництва, роль життєздатних банків у підвищенні ефективності такої інтеграції значно збільшується. Вона далеко не вичерпується фінансовим підживленням циклу «ресурсне забезпечення – виробництво – збут – сервісне обслуговування після продажу», а передбачає допомогу підприємствам у поліпшенні менеджменту (насамперед фінансову), у розробці маркетингової стратегії, а також бізнес-плануванні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання особливостей пошуку підходів до оцінки ефективного державного регулювання сільськогосподарського виробництва досліджено у працях відомих вчених-економістів, зокрема, В.Г. Андрійчука, М.Я. Дем'яненка, П.І. Гайдуцького, О.В. Захарчука, М.І. Кісіля, М.Ю. Коденської, В.Я. Месель-Веселяка, Б.С. Пасхавера, П.Т. Саблука, А.А. Пересади та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Разом із тим недостатньо вивченими залишаються окремі питання застосування даних підходів для подолання інвестиційної кризи і потребують подальшого дослідження, незважаючи на величину та значимість наукових досліджень, присвячених даній проблемі.

Мета статті полягає у дослідженні сутності та особливостей підходів до оцінки державного регулювання сільськогосподарського виробництва, визначенні шляхів подолання інвестиційної кризи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поживлення інвестиційної активності банків у реальному секторі економіки нерозривно пов'язано зі збільшенням обсягу «довгих» пасивів, джерелом яких у міру формування більш сприятливого інвестиційного клімату та зниження інвестиційних ризиків повинні стати заощадження населення. Для того щоб ці ресурси не лежали мертвим вантажем, а працювали на розвиток вітчизняної економіки, держава може застосувати такі інструменти інвестиційної політики в АПК:

– прийняття законодавчого акту про державні гарантії за банківськими вкладами;

– ув'язка норм обов'язкового резервування з тривалістю вкладів (чим більше термін вкладу, тим менше норма обов'язкових резервів);

– подальший розвиток інфраструктури інвестиційного ринку і зниження ризиків розміщення коштів населення у працюючих на ньому інвестиційних інститутах [5, с. 22–28].

Найважливішим напрямком інвестиційної політики є розвиток лізингу. Оскільки застосування лізингу дозволяє лізингоотримувачу оновити свій виробничий апарат і підвищити конкурентоспроможність продукції без стартового капіталу, а також у зв'язку з тим, що через передбачені законом податкові пільги, як правило, обходиться дешевше залучення банківського кредиту, то у даного виду інвестиційного підприємництва великі перспективи. Удосконалення існуючого правового забезпечення розвитку лізингу у напрямку спрощення процедур ліцензування і податкового обліку лізингових угод, пільгового оподаткування доходів лізингових компаній, поліпшення якості надаваних їм гарантій повернення інвестицій на тлі загального поліпшення інвестиційного клімату є запорукою реалізації прогнозу Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. Розвитку лізингу буде також сприяти і поява на українському ринку стратегічного іноземного інвестора, для чого необхідне вдосконалення системи страхування від комерційних і некомерційних ризиків, розвиток правової бази інвестиційного співробітництва, поява стійких ознак подолання глибокої соціально-економічної кризи. З точки зору необхідності забезпечення структурної перебудови вітчизняної економіки на інноваційній основі, адаптації до українських умов передового управлінського досвіду особливої актуальності набувають науково обґрунтовані рішення питання про режим оподаткування іноземних інвесторів та оптимізація умов укладення угод про розподіл продукції.

Для розробки ефективних форм і методів державного регулювання сільськогосподарського виробництва в умовах ринкової економіки необхідно правильно визначати його результативність. З цією метою необхідно розробити комплексну систему моніторингу та оцінки впливу держави на аграрне виробництво. Слід зазначити, що розрив між внутрішніми і світовими цінами може мати як позитивне, так і негативне значення. Узагальнення економічної літератури дозволило умовно розбити застосовувані за кордоном показники оцінки рівня державного регулювання сільського господарства на три групи:

1) показники оцінки цінової аграрної політики;

2) показники оцінки прямої підтримки сільськогосподарського виробництва;

3) узагальнюючі показники оцінки рівня державного регулювання сільськогосподарського виробництва [7, с. 102–105].

До показників оцінки цінової аграрної політики належать:

– коефіцієнт номінального захисту (nominal protection coefficient – NPC) – співвідношення внутрішньої і світової ціни на той чи інший продукт;

– ступінь номінального захисту (nominal protection rate – NPR) – різниця внутрішньої і світової ціни на той чи інший продукт.

Дані показники враховують співвідношення цін на сільськогосподарський продукт, але не на засоби виробництва, використовувані для його випуску. Таким чином, вони вимірюють тільки ту дію вну-

трішньої політики держави, яку відчуває сільськогосподарський виробник на ринку збуту своєї продукції, але не вловлюють ті дії державної політики, які він відчуває на ринку засобів виробництва цього продукту. Указаного недоліку позбавлені коефіцієнт ефективного захисту і показник ступеня ефективного захисту, що відображають співвідношення не реалізаційних цін внутрішнього та світового ринків, а доданих вартостей продуктів, які дорівнюють різниці між ціною кінцевого продукту та укладеною в ній вартістю коштів, використаних для його виробництва. Розглянуті групи показників вимірюють вплив внутрішньої політики держави на становище виробника тільки через ринкові ціни, не враховуючи нецінових форм аграрної політики, а саме прямий перерозподіл доходів через бюджетну підтримку. Більш повну і точну характеристику рівня державного регулювання сільського господарства дають узагальнюючі показники.

На разі в Україні не існує комплексних методів оцінки впливу державного регулювання, як на окрему галузь економіки країни, так і на народне господарство у цілому. Відсутня й система моніторингу процесів впливу держави на аграрне виробництво.

Головним завданням моніторингу та оцінки рівня державного регулювання є зіставлення цілей і завдань держави з його намірами та їх фактичною реалізацією, іншими словами, виявлення, наскільки наміри та цілі держави збігаються (або не збігаються), з його фактичним впливом на сільське господарство. Виходячи з цього оцінку рівня державного регулювання аграрної сфери необхідно здійснювати у двох напрямках. Перший – оцінка якості державних рішень – передбачає аналіз їх реалістичності, політичних та економічних причин допущених відхилень, соціальних та економічних наслідків розбіжності між намірами та їх здійсненням. У рамках даного напрямку необхідне проведення економіко-соціологічних досліджень, які можуть показати, як рішення вищих органів державної влади спотворюються у ході виконання на місцях, яким чином підприємства реагують на ті чи інші заходи впливу держави. Другим напрямком є кількісний аналіз рівня державного регулювання.

Кількісні показники дозволять обґрунтувати роль і значення різних інструментів державного регулювання в реалізації основної мети будь-якої держави – забезпеченні правової бази та суспільного клімату, сприятливого ефективного функціонуванню ринкової економіки через захист конкуренції, перерозподіл доходів, стабілізацію економіки і стимулювання економічного зростання. При цьому необхідно зіставити кількісні показники застосування цих інструментів, виражені у грошовій оцінці, з обсягом валової продукції сільського господарства і доходами виробників сільськогосподарської продукції [4, с. 67–72]. Показники, отримані у результаті такого зіставлення, будуть мати приватний характер, так як вони відображають масштаби використання лише окремих інструментів державного регулювання і дозволять конкретно, у чітко визначеному кількісному вираженні судити про масштаби використання різних інструментів регулювання, зрушеннях у розподілі доходів між галузями і різними типами сільськогосподарських підприємств, про вплив здійснюваних заходів на ініціативу сільськогосподарських товаровиробників, про вплив цих заходів на розміщення ресурсів по регіонах, галузях і підгалузях, на зміни у збуті продукції, у забезпеченості засобами

виробництва. Показники оцінки рівня державного регулювання можна розділити на приватні та узагальнюючі.

Першочергово слід виділити абсолютні приватні показники державного регулювання:

- загальний розмір бюджетних коштів на цілі розвитку сільського господарства;

- обсяг субсидій і дотацій, зафіксованих у бюджеті та постановвах уряду, в інших нормативних актах, у тому числі за видами субсидування й отримання дотацій галузями, продуктами і категоріями господарств;

- обсяг субсидій і дотацій, фактично виділених сільському господарству, у тому числі по галузях, продуктах і категоріях господарств;

- різниця між передбачуваними і фактично виділеними субсидіями і дотаціями, у тому числі по галузях і категоріях господарств;

- розрахункова сума субсидій і дотацій, виділених сільському господарству, з урахуванням інфляції та затримок у наданні;

- обсяг пільгових кредитів, у тому числі за категоріями господарств;

- розрахункова сума реального отримання дотацій унаслідок пільгового кредитування (обсяг кредитів, помножений на реальну комерційну ставку відсотка, встановлену для кредитів на даний термін, мінус обсяг кредитів, помножений на пільгову ставку відсотка);

- розрахункова сума бюджетного отримання дотацій унаслідок пільгового кредитування (обсяг передбачуваних кредитів, помножений на облікову ставку НБУ, мінус обсяг кредитів, помножений на пільгову ставку відсотка);

- фактична сума бюджетного отримання дотацій унаслідок пільгового кредитування (обсяг фактично виділених кредитів, помножений на облікову ставку НБУ, мінус обсяг кредитів, помножений на пільгову ставку відсотка);

- різниця між розрахунковою і фактичною сумами бюджетного отримання дотацій унаслідок пільгового кредитування;

- обсяг бюджетних коштів, передбачених для відшкодування різниці між обліковою ставкою НБУ і пільговою ставкою відсотка;

- обсяг бюджетних коштів, фактично виділених для відшкодування різниці між обліковою ставкою НБУ і пільговою ставкою відсотка;

- реальна ставка відсотка централізованих кредитів, тобто кредитів за обліковою ставкою НБУ (різниця між обліковою ставкою НБУ і зростанням цін на продукцію сільського господарства, у тому числі окремо на продукцію рослинництва і тваринництва);

- сума податкових відрахувань, у тому числі за видами податків, за категоріями господарств;

- розрахункова сума податкових пільг, наданих сільськогосподарським підприємствам, у тому числі по галузях і по категоріях господарств;

- сальдо податків і усіх видів субсидій і дотацій сільськогосподарським товаровиробникам;

- обсяг централізованих інвестицій [6, с. 204–206].

До відносних приватних показників можна віднести питому вагу:

- бюджетних коштів, виділених на цілі розвитку сільського господарства, у валовому внутрішньому продукті та національному доході;

- регіональних і місцевих бюджетних коштів, виділених на цілі розвитку сільського господарства у загальному обсязі видаткової частини регіонального бюджету, у загальному обсязі видаткової частини

консолідованого бюджету виділених на цілі розвитку сільського господарства, у валовому внутрішньому продукті та національному доході.

Перераховані індикатори характеризують загальну зміну масштабів державного регулювання сільського господарства, дозволяють порівняти обсяги витрат держави на підтримку і регулювання аграрного сектора з найважливішими макроекономічними показниками і загальними видатками державного бюджету. Суттєвим моментом у дослідженні тенденцій розвитку державного регулювання сільського господарства є вивчення динаміки застосування окремих інструментів підтримки аграрного сектора. Серед останніх важливе місце займають субсидії та субвенції, які найбільшою мірою здатні пом'якшити неминучі диспропорції в умовах сільськогосподарського виробництва. Крім наведених показників, інтерес можуть представляти показники субсидій і дотацій з розрахунку на одне господарство. Серед критеріїв, що характеризують ефективність податкових методів регулювання, можна виділити відношення суми податків, сплачених сільськогосподарськими товаровиробниками до загальної суми доходів бюджету, загальної суми доходів консолідованого бюджету, валової продукції сільського господарства, валового доходу, чистого доходу, отриманих субсидій і дотацій.

З метою виявлення відмінностей у тяжкості податкового тягаря для різних категорій господарств доцільно визначити наведені вище показники в розрахунку на одне господарство або на одиницю земельної площі за категоріями господарств.

При аналізі кредитних інструментів регулювання сільського господарства можна використовувати такі відносні показники:

- частка бюджетних коштів, виділених на забезпечення пільгового кредитування, у загальному обсязі видатків бюджету на цілі розвитку сільського господарства;

- співвідношення суми пільгових кредитів і загальної суми кредитів, отриманих сільськогосподарськими виробниками, у тому числі за категоріями господарств;

- співвідношення кредитів та інших джерел фінансування сільськогосподарського виробництва;

- співвідношення бюджетних дотацій за рахунок пільгового кредитування і прямих субсидій і дотацій на підтримку сільського господарства (кошти на відшкодування різниці між обліковою ставкою НБУ та пільгової ставки відсотка по відношенню до обсягу субсидій і дотацій);

- співвідношення отриманих кредитів та кредиторської заборгованості в аграрному секторі в цілому, а також по окремих категоріях господарств;

- співвідношення кредиторської та дебіторської заборгованості підприємств аграрного сектора [2, с. 235–239].

Однак умови, в яких функціонує сільське господарство, мінливі, тому не можна виключати можливість застосування, наприклад, адміністративних цін, в якості яких можна розглядати і ціни, за якими держава запропонувала закуповувати продукцію у регіональні фонди. Аналогічні висновки можна зробити і щодо експортних субсидій: не можна виключити того, що вони за певних обставин знадобляться для відновлення вже дуже давно залишених позицій на світовому ринку сільськогосподарської продукції. В якості узагальнюючого показника оцінки рівня державного регулювання сільськогосподарського виробництва доцільно використовувати різні показники рентабель-

ності: рентабельність сільського господарства у цілому та його підгалузей, рентабельність окремих видів продукції як без урахування дотацій, так і з їхнім урахуванням. Використання коефіцієнтів рентабельності в якості оцінки рівня державного регулювання ґрунтується на тому, що забезпечення мінімального рівня рентабельності сільськогосподарського виробництва є необхідною умовою його поступального та ефективного розвитку. Про рівень державного цінового регулювання сільськогосподарського виробництва свідчить також стан еквівалентності обміну між сільським господарством і галузями промисловості, що виробляють і поставляють селу засоби виробництва, паритетності цін між ними:

– індекси зростання цін на продукцію сільського господарства і цін на продукцію промисловості для села;

– кількість основних видів сільськогосподарської продукції, необхідних для придбання основних видів матеріально-технічних ресурсів, споживаних сільським господарством [1, с. 29–34].

Завершальним етапом комплексного дослідження впливу державного регулювання на розвиток сільськогосподарського виробництва та подоланні інвестиційної кризи є визначення тенденцій його розвитку і на цій основі прогнозування потреби аграрного сектора економіки в бюджетній підтримці. За величиною тимчасового інтервалу розрізняють кілька видів прогнозування.

Висновки. У сучасних умовах, коли сільське господарство знаходиться у складних умовах і відрізняється значною нестабільністю, доцільно розробляти прогнози не більш ніж на два-три роки. Результати прогнозів створюють основу для вироблення організаційно-економічних та інших заходів державними органами управління. Показники, розроблені на базі цього підходу, будуть носити узагальнюючий характер. Їхнє застосування розширить можливості і підвищить обґрунтованість кількісної оцінки позитивного і негативного впливу державних заходів на аграрний сектор. У даному аспекті важливе значення має аналіз по галузях сільського господарства (рослинництво й окремі культури, тваринництво та його підгалузі), що дозволяє виявити,

наскільки підтримується державою виробництво того чи іншого сільськогосподарського продукту. Крім того, узагальнюючі показники дають можливість оцінити ступінь спотворення дії ринкових важелів і сил у результаті здійснення державного регулювання. Це додатковий спосіб оцінки обґрунтованості методів і масштабів втручання держави у хід економічних процесів. При цьому рішення даних питань має базуватися на повній та достовірній оцінці процесів, що відбуваються в аграрному секторі регіону, що є вихідною передумовою для розробки організаційно-економічних засад державного регулювання сільськогосподарського виробництва. Це й визначило доцільність проведення системного аналізу його сучасного стану.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Булеєв І.П. Передумови виникнення та форми протікання кризових процесів бюджетів місцевого рівня / І.П. Булеєв, Т.Ю. Коритько // Вісник Донецького університету економіки та права. – 2010. – № 1. – С. 29–34.
2. Вадвуд В.В. Антикризове управління підприємством як засіб стабілізації його фінансового стану / В.В. Вадвуд, Ю.О. Шевченко-Котенко // Інноваційна економіка. – 2010. – № 2. – С. 236–239.
3. Грешко Р.І. Внутрішні та зовнішні чинники впливу на фінансово-господарську діяльність промислових підприємств / Р.І. Грешко // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 2. – Т. 2. – С. 126–130.
4. Дем'яненко М.Я. Проблемні питання державної політики фінансової підтримки сільського господарства / М.Я. Дем'яненко // Економіка АПК. – 2011. – № 7. – С. 67–72.
5. Кириченко О.А. Удосконалення управління фінансовою безпекою підприємств в умовах фінансової кризи / О.А. Кириченко // Финансовые рынки и ценные бумаги. – 2009. – № 16. – С. 22–28.
6. Лащик І.І. Діагностика кризового стану підприємств: сутність, об'єкти, суб'єкти, цілі проведення / І.І. Лащик, І.Ю. Кондрат // Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Управління у сферах фінансів, оподаткування, страхування та кредиту», (Львів, 18–21 листопада 2009 р.). – Львів : НУ «Львівська політехніка», 2009. – С. 204–206.
7. Надьон Г.О. Передумови зміни парадигми антикризового управління підприємством / Г.О. Надьон // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 4. – Т. 2. – С. 102–105.